

2. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Α. ΜΠΕΝΑΚΗΣ (1843-1929)

2.1 Οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα

Μετά το τέλος των σπουδών του στο Μάντσεστερ, ο Εμμανουήλ Μπενάκης ήλθε στην Αλεξάνδρεια. Εδώ ασχολήθηκε με το εμπόριο βάμβακος, έχοντας συνεργάτη τον αδελφό του Λουκά. Γνώστης της διακίνησης του αιγυπτιακού βάμβακος, ήδη από το 1865 ανέλαβε τη διεύθυνση της εκκοκκιστικής μηχανής Σκυλίτση στη Ζίφτα και στη συνέχεια ολόκληρου του οίκου Σκυλίτση, με τον οποίο έγιναν συνεταιριοί. Με την ευφυΐα του, την εργατικότητα και την τιμιότητά του κέρδισε την εμπιστοσύνη του εμπορικού κόσμου και της διεθνούς κοινωνίας της Αλεξάνδρειας.

«... Τον άκουσε ο Lord Cromer [Άγγλος αρμοστής της Αιγύπτου] και του έσφιξε το χέρι και παραδέχθηκε την άποψή του. Και τα πράγματα διορθώθηκαν. Και όταν του ζήτησε ακρόαση ο λαμπρός τότε γενικός πρόξενος Ι. Γρουπάρης για την ίδια υπόθεση, αποκρίθηκε ο Cromer: “Δεν είναι ανάγκη να κάνει τον κόπο να έλθει ο γενικός πρόξενος. Μου είπε ο Μπενάκης πώς είναι τα πράγματα, και ο λόγος του μου αρκεί”»².

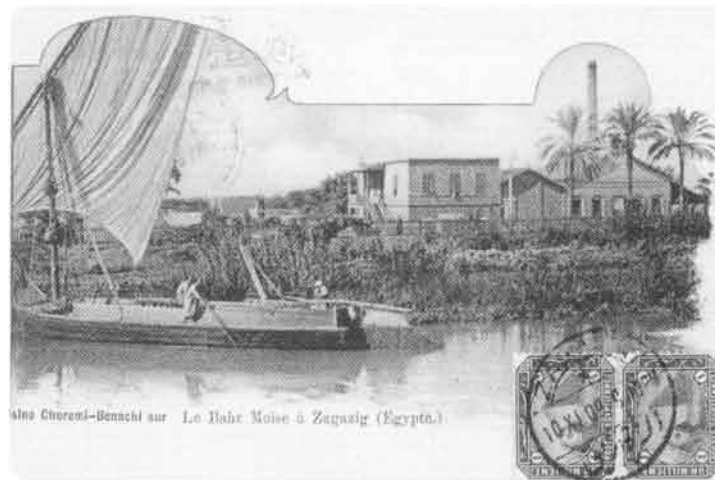


Εμμανουήλ Μπενάκης, Εθνικός Ευεργέτης. (Συλλογή Ι. και Μ. Χωρέμη)

Στη διαμόρφωση και ολοκλήρωση της ισχυρής του προ-σωπικότητας τον ενίσχυσε και ο γάμος του με τη Βιργινία Χωρέμη. Ήταν αδελφή του Ιωάννη Χωρέμη, ο οποίος είχε ήδη ιδρύσει τον εξαγωγικό οίκο Χωρέμη-Mellor, έχοντας συνεργάτες του τον Thomas Davies και τον Joseph Mellor. Έτσι προσφέρθηκε στον Εμμανουήλ Μπενάκη το κατάλληλο περιβάλλον για να επιβληθεί στον επιχειρηματικό και στον εμπορικό κόσμο της Αιγύπτου και να συνδεθεί με επιχειρηματίες της Ευρώπης και της Αμερικής. Συνεταιρίστηκε λοιπόν με τον Ιωάννη Χωρέμη και ίδρυσαν τον εξαγωγικό κολοσσό βάμβακος με την επωνυμία Χωρέμη-Μπενάκης και Σία το 1876.

Εκτός από τις καθαρά εμπορικές δραστηριότητες κινήθηκε και στο χώρο των τραπεζιών. Μαζί με τους Κωνσταντίνο Σαλβάγο, Αμβρόσιο Ζερβουδάκη, Αμβρόσιο Ράλλη και Μικέ Σαλβάγο (μετά το θάνατο του πατέρα του) συμμετείχε στη σύνθεση του Διοικητικού Συμβουλίου της National Bank of Egypt, του σημαντικότερου χρηματιστικού οργανισμού της Αιγύπτου. Μαζί με τους Ιωάννη Χωρέμη και Κωνσταντίνο Σαλβάγο διηύθυνε την Τράπεζα της Αλεξανδρείας, όπου επικρατούσε το αγγλικό κεφάλαιο.

Στον εμπορικό τώρα τομέα, μαζί με τους Θ. Ράλλη, Θ. Συ-



Άποψη των εγκαταστάσεων εκκοκκίσεως βάμβακος Χωρέμη-Μπενάκη στο Ζαγαζίκ, την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα. (Συλλογή Ι. Ζήλλη)

ναδινό, Κ. Σαλβάγο, Κ. Ροδοκανάκη, Γ. Γούσιο, Ι. Πεσμαζόγλου και άλλους Έλληνες συμμετείχε στον εμπορικό σύνδεσμο Alexandria General Produce Association. Ο σύνδεσμος αυτός ιδρύθηκε το 1883, με σκοπό να κανονίζει το εμπόριο όλων των εξαγωγικών προϊόντων. Πρώτος πρόεδρος εξελέγη ο Θ. Ράλλης, με αντιπρόεδρο τον Εμμανουήλ Μπενάκη.

Στις 22 Μαρτίου/3 Απριλίου 1884³ υπεγράφη στο Κάιρο τελωνειακή και εμπορική σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου από το γενικό πρόξενο της Ελλάδας στην Αλεξάν-

δρεια Α. Βυζάντιο και τον υπουργό Εξωτερικών της Αιγύπτου Νουμπάρ Πασά. Η εμπορική και τελωνειακή αυτή σύμβαση αντανακλά ευθέως την ισχύ και τη δεσπόζουσα θέση της παροικίας.

Η σύμβαση αποτελείται από 17 άρθρα.

Προβλέπει (άρθρο 1) ότι:

«Το εν Αιγύπτω Ελληνικόν εμπόριον και το εν Ελλάδι Αιγυπτιακόν εμπόριον θέλουσι θεωρείσθαι και διέπεσθαι, ως προς τα τελωνιακά δικαιώματα, κατά τε την εισαγωγήν και εξαγωγήν, ομοίως προς το εμπόριον του μάλλον ευνοουμένου έθνους».

Διευκρινίζει (άρθρο 2) ότι:

«Ουδέν απαγορευτικόν μέτρον θέλει επιβάλλεσθαι εις το αμοιβαίον εισαγωγικόν και εξαγωγικόν εμπόριον εκατέρας χώρας, αν μη εκτεινήται επί παντός άλλου έθνους»,

καθώς και ότι (άρθρο 3):

«η αιγυπτιακή κυβένησις υποχρεούται πλην των εν άρθρω 6 μνημονευομένων εξαιρέσεων, να μην απαγορεύση την εν Αιγύπτω εισαγωγήν οιοδδήποτε είδους προϊότος γης ή τέχνης της Ελλάδος οθενδήποτε κι αν τούτο διακομίζεται».

Στο άρθρο 16 προβλέπεται ότι η προκειμένη σύμβαση «θέλει ισχύει επί επταετίαν» (δηλ. μέχρι 20 Μαρτίου 1901) με ετήσια ανανέωσή της.

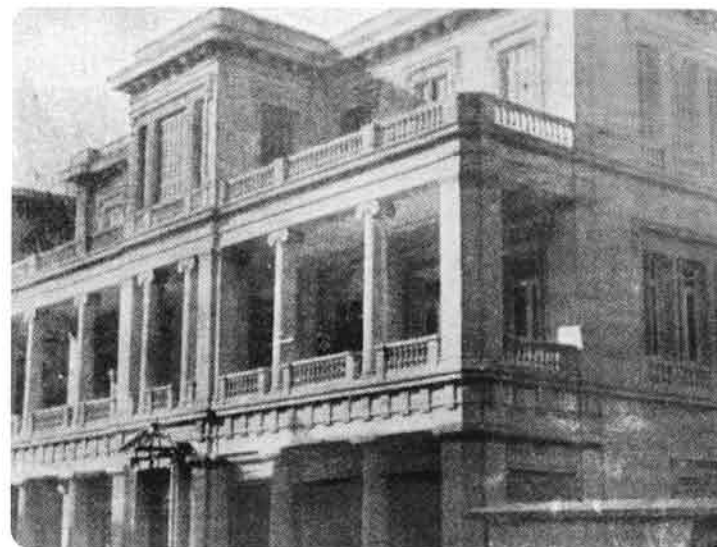
Στις 7/20 Ιανουαρίου 1901 ιδρύεται το Ελληνικό Εμπορικό Επιμελητήριο Αλεξανδρείας⁴, με πρωτοβουλία του Εμμανουήλ Μπενάκη και την υποστήριξη του τότε γενικού προξένου της Ελλάδας εκεί Νικολάου Γεννάδη. Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο του Επιμελητηρίου είχε πρόεδρο τον Ε. Μπενάκη (θα παραμείνει στη θέση αυτή έως και το 1911) και συμβούλους τους Κ. Σαλβάγο, Γ. Ζερβουδάκη, Ι. Λαγώνικο, Κ. Συναδινό, Δ. Θεοδωράκη, Θ. Κότσικα, Ν. Παππά, Α. Μομφεράτο, Γ. Μακρή, Σ. Παπαθανασόπουλο, Δ. Ταμβακόπουλο, Δ. Δημόπουλο, Α. Πράτσικα, Ε. Βουρβούλια, Ι. Σταυρίδη, Η. Πρωτόπαππα, Χ. Βολονάκη, Χ. Λανίτη και Ν. Συρίγο. Μάλιστα οι Ε. Μπενάκης, Κ. Σαλβάγος και Γ. Ζερβουδάκης αναγράφονται ως Ευεργέτες του Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου Αλεξανδρείας.

Οι πρώτες συνεδριάσεις του γίνονται στο Ελληνικό Γενικό Προξενείο. Αργότερα εγκαταστάθηκε στην Ελληνική Λέσχη, όπου παρέμεινε μέχρι το 1923. (Ας σημειωθεί ότι το καταστατικό λειτουργίας της Ελληνικής Λέσχης ψηφίστηκε στις 23 Μαρτίου 1902, σε σύσκεψη του Εμπορικού Επιμε-

λητηρίου υπό την προεδρία του Εμμανουήλ Μπενάκη.) Στη συνέχεια απέκτησε δικό του κτήριο στην οδό Σερίφ Πασά και σήμερα βρίσκεται στην οδό Sidi El Metwalli.

Από το 1902 άρχισε να εκδίδεται το *Δελτίον του Εμπορικού Επιμελητηρίου*, που αποτελούσε σύμβουλο για κάθε Έλληνα εμπορευόμενο και επιχειρηματία. Σε μία από τις αίθουσές του λειτουργούσε μόνιμη έκθεση δειγμάτων, ενώ παράλληλα οργάνωσε ομιλίες και διαλέξεις εμπορικών συμβούλων γνωστών στην παροικία. Τα κύρια μέλη του Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου ήταν παλαιότερα μέλη της Alexandria General Produce Association, που έπαιξε σπουδαίο ρόλο στη σύνταξη της ελληνοαιγυπτιακής εμπορικής και τελωνειακής σύμβασης. Παράλληλα, διαφώτισε την ελληνική και την αιγυπτιακή κυβέρνηση για πλείστα ζητήματα ως προς τα οποία ζητήθηκε η γνώμη του.

Συνέταξε επανειλημμένως προτάσεις και μελέτες κυρίως σχετικά με φορολογικά και τελωνειακά ζητήματα, τις οποίες και έθετε υπ' όψιν της αιγυπτιακής κυβέρνησης· αλλά και πέτυχε την ελάφρυνση των Ελλήνων της Αιγύπτου από το φόρο διαμονητηρίων, το 1909, τον οποίο προωθούσε το εθνικό κέντρο. Εξάλλου, το Επιμελητήριο με στόχο την προαγωγή των εμπορικών σχέσεων Αιγύπτου και Ελλάδας υπέβαλλε συχνά εκθέ-



Η Ελληνική Λέσχη Αλεξανδρείας. Εδώ στεγάστηκε επί πολλά χρόνια και το Ελληνικό Εμπορικό Επιμελητήριο Αλεξανδρείας.
 (Κ. Δ. Καπράλος, *Ημερολόγιον Εμπορικών και Φιλολογικών*, 1908 – Αρχείο Βοβολίνη)

σεις και υπομνήματα και στην ελληνική κυβέρνηση. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται οι εισηγήσεις του Επιμελητηρίου υπό τον Ε. Μπενάκη για την ανάγκη σύστασης Υπουργείου Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας, ισχυροποιώντας τις πιέσεις του επιχειρηματικού κόσμου της Ελλάδας. Το Υπουργείο ιδρύθηκε το 1910 και υπήρξε πρόδρομος του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, το οποίο ανέλαβε ο Ε. Μπενάκης το 1911. Ας σημει-

ωθεί ότι μετά το πρώτο επιτυχημένο βήμα στην Αλεξάνδρεια, τον Μάρτιο του 1923 ιδρύεται το Ελληνικό Εμπορικό Επιμελητήριο στο Κάιρο, με το οποίο έκτοτε το Επιμελητήριο Αλεξανδρείας συνεργάστηκε και προώθησε ζητήματα της εμπορικής και οικονομικής ζωής του αιγυπτιώτη ελληνισμού.

Πριν από την ίδρυση της Δημαρχίας Αλεξανδρείας, ο Εμμανουήλ Μπενάκης διετέλεσε μέλος της Επιτροπής των Επιλέκτων και στη συνέχεια εκλεγόταν συνεχώς δημοτικός σύμβουλος στην Αιγυπτιακή Δημαρχία⁵. Διετέλεσε επίσης πρόεδρος της Διεθνούς Λέσχης Μωχάμετ Άλη στην Αλεξάνδρεια.

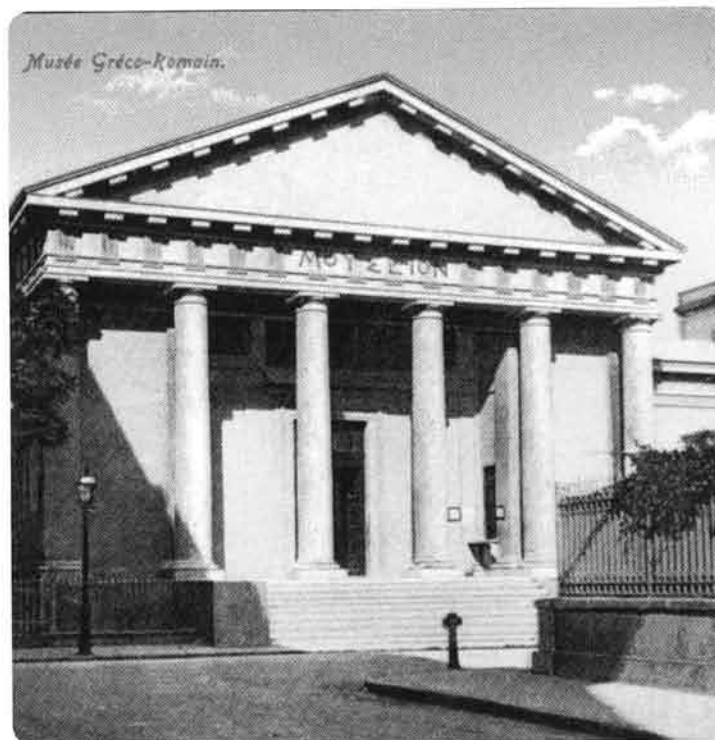
Τον Νοέμβριο του 1901, μετά το θάνατο του Κ. Σαλβάγου, εξελέγη πρόεδρος της Ελληνικής Κοινότητας Αλεξανδρείας. Στη θέση αυτή έμεινε μέχρι τον Μάρτιο του 1911, μια και από το 1910 είχε πρακτικά εγκατασταθεί στην Ελλάδα.

Το 1906 έγινε μέλος της Αθηναϊκής Λέσχης. Στο αναμνηστικό τεύχος για την εκατονταετηρίδα της Αθηναϊκής Λέσχης (1875-1975) διαβάζουμε:

«Στην νεώτερη ιστορία οι πρώτες λέσχες παρουσιάζονται στην Αγγλία από τον 16ο αιώνα με την ονομασία “club”, σαν φιλολογικές στην αρχή συγκεντρώσεις. Αργότερα παίρνουν διάφορες μορφές και εμφανίζονται με σκοπούς: πολιτικούς, φιλανθρωπικούς, αθλητικούς, κοινωνικούς και άλλους».

Είναι λοιπόν προφανές ότι ταίριαζε απολύτως στην προσωπικότητα και στις δραστηριότητες του Μπενάκη. Από την άλλη μεριά η αυστηρότητα στην επιλογή των μελών της Αθηναϊκής Λέσχης περιόριζε οπωσδήποτε τον αριθμό τους και εξασφάλιζε προσήλωση στους σκοπούς της. Ωστόσο, στους κανόνες λειτουργίας της ορίζεται η τήρηση της οικογενειακής παράδοσης των τριών γενεών. Ο κανόνας αυτός επέτρεψε στον Εμμανουήλ να εγγράψει μέλη στη λέσχη τους γιους του Αντώνη (το 1906) και Αλέξανδρο (το 1918) και στη συνέχεια τον εγγονό του Εμμανουήλ, γιο του Αλέξανδρου (το 1925).

Το 1910 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και από 1 Ιανουα-



Το Ελληνορωμαϊκό Μουσείο στην Αλεξάνδρεια σε επιστολικό δελτάριο της δεκαετίας του 1910. (Συλλογή Ι. Ζήλλη)

ρίου 1911 έως 31 Μαΐου 1912 ανέλαβε υπουργός Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας. Η διαδικασία που οδήγησε σ' αυτή την ενέργεια περιγράφεται ανάγλυφα στο Δελ-

τίον του εν Αλεξανδρεία Ελληνικού Εμπορικού Επιμελητηρίου στις 31 Οκτωβρίου 1910:

«ΤΟ ΝΕΟΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΑΣ

Το Ελληνικόν Εμπορικόν Επιμελητήριον διά του υπ' αρ. 235 εγγράφου αυτού της 3/16 Απριλίου 1906 είχαν εκφράση ευχήν προς την τότε Κυβέρνησιν του κ. Γ. Θεοτόκη περί συστάσεως Υπουργείου Εμπορίου και Γεωργίας αναγκαιστάτου προς ανάπτυξιν του τε εμπορίου και των πλουτοπαραγωγικών πόρων της Ελλάδος. Μετά τετραετίαν η ευχή αυτή του Επιμελητηρίου πραγματοποιείται, η δε διεύθυνσις του νέου Υπουργείου κατ' αγαθήν συγκυρίαν ανατίθεται εις τον σεβαστόν ημών Πρόεδρον κ. Εμ. Α. Μπενάκη, όστις ανέκαθεν υπήρξεν ο διαπρύσιος κήρυξ της ιδέας περί συστάσεως τούτου Υπουργείου.

Επί τω χαρμοσύνω δε τούτω γεγονότι το Επιμελητήριον έχον ακράδαντον πεποίθησιν, ότι η δράσις του χρηστού, του πεπειραμένου ανδρός, οίος είνε ο κ. Μπενάκης, του ενδεδειγμένου εις τας παρούσας περιστάσεις ως του μόνου αρμοδίου, ίνα αναλάβη τοιούτον υψηλόν υπούργημα, έσται λίαν επωφελής τη Πατρίδι μας, απηύ-

θυνεν αυτό το κάτωθι συγχαρητήριον τηλεγράφημα:

EMMANOYHΛ ΜΠΙΕΝΑΚΗΝ

Κηφισσίαν

Εμπορικόν Επιμελητήριον Αλεξανδρείας υπερήφανον επί τη υψηλή τιμή δι' ης περιέβαλε Πρόεδρον αυτού Πατρίς, συγχαίρει υμίν εγκαρδίως, πολλά αγαθά εξ εθνωφελούς υμών δράσεως αναμένον.

Ο Γραμματεύς

Δ. Ταμβακόπουλος

Εις το ανωτέρω τηλεγράφημα ο κ. Μπενάκης απήντησεν εκφραστικώτατα ως εξής:

ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΜΠΟΡΙΚΟΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΝ

Αλεξάνδρειαν

Θερμάς ευχαριστίας. Εύχομαι εκπλήρωσιν ελπίδων υμών και εμού.

Μπενάκης»

Το Υπουργείο Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας με το Ν. 3798/1911 μετονομάσθηκε σε υπουργείο Εθνικής Οικο-

νομίας. Έτσι ο Εμμανουήλ Μπενάκης είναι ο πρώτος υπουργός Εθνικής Οικονομίας⁹. Η πολιτική του φιλοσοφία εκφράζεται με σαφήνεια στην ομιλία που εξεφώνησε κατά την ορκωμοσία του¹⁰:

«Θα προσπαθήσω πάση δυνάμει και θα θεωρηθώ πολύ ευτυχής εάν επιτύχω όπως το νεώτερον ελληνικόν πνεύμα τραπεπή προς πρακτικώτεραν κατεύθυνσιν. Και είνε μεν πολλά εκείνα τα οποία πρέπει να εκτελεσθούν προς την κατεύθυνσιν αυτήν, αλλά θα επιδιωχθούν βαθμηδόν και επί τη βάσει τελείων μελετών εξασφαλιζουσών την επιτυχίαν των.

Πρέπει να εννοηθή καλά από όλους ότι έχομεν ανάγκην πρακτικού πνεύματος. Πρέπει να ανοιχθούν εις τους νέους οι πλουτοπαραγωγικοί δρόμοι της Γεωργίας, του Εμπορίου, της Βιομηχανίας, της Ναυτιλίας, της Κτηνοτροφίας. Όλα αυτά μόλις διδάσκονται θεωρητικώς εις τα σχολεία, τώρα όμως θα αλλάξωμεν σύστημα, θα γίνεται όπως πρέπει και θεωρητική αλλά περισσότερο πρακτική διδασκαλία.

Θα προσπαθήσω να μεταρρυθμισθή ο νόμος όστις κανονίζει την λειτουργίαν της Αβερωφείου Γεωργικής Σχολής, την οποίαν πρόκειται ήδη να αποκτήσωμεν, διά να γίνη αυτή Πρακτική Σχολή και όχι είδος Ακαδημίας. Βραδύτερον δε

θα επιδιώξω και την ίδρυσιν Ανωτέρας Γεωργικής Σχολής.

Πρέπει να αγαπήσωμεν την γην, να μάθωμεν να εκμεταλλεωόμεθα τους θησαυρούς τους οποίους κρύπτει εις τα σπλάχνα της, χωρίς και να την εξαντλώμεν, αλλά να την ενδυναμώνωμεν εις διαρκή αναπαραγωγήν.

Θα επιδιώξω επίσης όπως υποστηριχθούν αι βιώσιμοι βιομηχανία και καταργηθούν οι προστατευτικοί δασμοί διά τας μη βιωσίμους οι οποίοι επιβαρύνουν τον λαόν.

Πολλά ακόμη πρέπει να πράξωμεν και διά το Εμπόριον, το οποίον είνε ανάγκην να ενισχυθή διά παντός τρόπου, καθόσον ό,τι έχει γίνει μέχρι τούδε δι' αυτό έγινε χωρίς μέθοδον και χωρίς κανένα σύστημα».

Το 1910 εξελέγη βουλευτής Αττικοβοιωτίας με το κόμμα των Φιλελευθέρων. Αν και βασιλικός στην αρχή, όταν γνωρίστηκε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο έγινε στενότετος προσωπικός του φίλος και πολιτικά αφοσιωμένος στο κόμμα του. Χαρακτηριστικά, ο Ε. Βενιζέλος κατοικούσε συχνά σ' ένα σπίτι που του είχε παραχωρήσει ο Ε. Μπενάκης δίπλα στο δικό του, στον ίδιο κήπο, στην Κηφισιά¹¹. Αλλά και στα ταξίδια του Ελευθερίου Βενιζέλου στην Αλεξάνδρεια (1915) πάλι ο Αντώνης Μπενάκης φιλοξενούσε στο πατρικό σπίτι το φίλο του πατέρα του¹².

Στις 10 Φεβρουαρίου 1914 ο Εμμανουήλ Μπενάκης εξελέγη δήμαρχος Αθηναίων¹³. Από τη θέση του δημάρχου ενδιαφέρθηκε για την αναμόρφωση της πρωτεύουσας. Ιδιαίτερα τον απασχόλησε το ζήτημα της παροχέτευσης των ομβρίων υδάτων. Η τακτική μάλιστα επικοινωνία του με το Αγρονομικό Ινστιτούτο της Γαλλίας¹⁴, τον Carrier, που ήταν διευθυντής των Υδάτων στο Υπουργείο Γεωργίας και τον Rolley, αρχιμηχανικό της Γεωργίας, είχε σκοπό την ασφαλή αντιμετώπιση του προβλήματος στην Αττική.

Στις 18 Νοεμβρίου/1 Δεκεμβρίου 1916, την εποχή του εθνικού διχασμού, στις ταραχές που ονομάστηκαν «Νοεμβριανά», τον συνέλαβαν και τον φυλάκισαν. Τα Νοεμβριανά «... μας χώρισαν σε δύο θανάσιμα εχθρικά στρατόπεδα»¹⁵, γράφει η κόρη του· και ο Εμμανουήλ Μπενάκης πλήρωσε ακριβά το ότι ήταν βενιζελικός.

Μετά τη δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη, στις 31 Ιουλίου/13 Αυγούστου 1920, κατηγορήθηκε και παραπέμφθηκε ως ηθικός αυτουργός του φόνου¹⁶. Στη δίκη, που έγινε στις 19 Νοεμβρίου 1922 ερήμην λόγω της απουσίας του στο εξωτερικό, η απόφαση ήταν αθωωτική. Από τον Νοέμβριο του 1920, μετά την εκλογική αποτυχία του Ελευθερίου Βενιζέλου, ο Μπενάκης αυτοεξο-

ρίζεται μαζί του στη Γαλλία. Στο διάστημα που βρίσκεται στο Παρίσι κατοικεί στο Carlton Hotel, στην Avenue des Champs Elysées, και ανταλλάσσει επιστολές στις οποίες εκφράζονται απόψεις πάνω σε θέματα που αφορούν το ζήτημα της εθνικής διαπαιδαγώγησης και της εκπαίδευσης του ελληνικού λαού. Σχεδιάζει την ίδρυση Πρακτικής Σχολής Πτηνοτροφίας¹⁷, μόλις διορθωθούν τα πολιτικά πράγματα και επιστρέψει στην Ελλάδα. Η σχολή αυτή θα έφερε το όνομα του ιδρυτή της και θα ονομαζόταν «Μπενάκειος».